

— Archaiczne formy papieru: od tapy do amate

Erika Krzyczkowska-Roman

notes 17_2015
konserwatorski

Summary: Erika Krzyczkowska-Roman, *Archaic Forms of Paper: From Tapa to Amate*

Tapa – a universal, fibrous material manufactured from the inner side of the bast fibre of the bark of paper mulberry trees – has been known for nearly six thousand years. The technique of its manufacturing was probably invented on the territory of today's China from where, across Southeast Asia, it spread to other countries, mainly in the equatorial regions. The oldest preserved fragments of tapa in the world come from Peru from before ca. 2100–2400 B C. The word “amate” comes from the language of the Aztecs, Nahuatl, and is the name of a wild fig tree amate or amacuahuitl, from which the bast fibre was obtained. Apart from the function of paper, amate played a very significant role in many religious and magical rituals. It was a symbolic decorative element of the statues of deities and priests' ceremonial robes. In the mid 20th century the craft of manufacturing the amate paper was reborn and it began to be used as an artistic and decorative product.

Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie posiada bogaty zbiór ponad osiemdziesięciu tap z różnych regionów świata. Większość kolekcji stanowią obiekty z Wysp Pacyfiku, reprezentujące przekrój wielu gatunków tap – od XIX do XXI wieku. Niezwykle interesujące i barwne artefakty pochodzą również z Ameryki Południowej i Meksyku. Dopelnieniem kolekcji są unikatowe obiekty z Afryki, w tym ceremonialny strój królewski ludu Kuba (fot. 1).

Tapka – uniwersalny materiał pozyskiwany z wewnętrznej strony łyka kory drzew morwowatych – znana jest co najmniej od sześciu tysięcy lat. Prawdopodobnie technika jej wytwarzania została wynaleziona na terenach dzisiejszych Chin, skąd przez Azję Południowo-Wschodnią rozprzestrzeniła się w innych krajach, głównie w obszarze okołorównikowym. Najstarsze na świecie zachowane fragmenty tapy pochodzą z Peru¹, sprzed około 2100–2400 roku p.n.e. Jeszcze starsze są narzędzia kamienne służące do jej produkcji, odkryte niedawno w południowych Chinach, a których wiek określono na około 6600 lat².

Tapka wytwarzana była zanim na obszarach okołorównikowych rozpowszechnione zostały na szeroką skalę materiały tkane. Pierwotnie służyła do okrywania ciał zmarłych. Doskonale nadawała się również do produkcji przedmiotów codziennego użytku: odzieży, mat, narzut, zasłon, makat ściennych itp. Z czasem jej uniwersalna funkcja została poszerzona o takie elementy rytualne, jak: maski, posążki i stroje ceremonialne. Tapka odgrywała ważną rolę kulturotwórczą wśród najróżniejszych warstw społecznych: stanowiła atrybut rodów królewskich, pełniła rozmaite funkcje religijne. Współcześnie, w ramach ratowania dziedzictwa kulturowego, została objęta ochronnym programem UNESCO, jednocześnie stając się atrakcją turystyczną.

¹ Archeologiczne odkrycia potwierdzają liczne analogie pomiędzy narzędziami stosowanymi w Azji Południowo-Wschodniej i Ameryce.

² www.cpr.cuhk.edu.hk/en/press_detail.php?id=1095 [dostęp: 04.08.2015].

Fot. 1.
Ceremonialny
strój królewski
(zbiory
Państwowego
Muzeum
Etnograficznego)

W niektórych częściach świata umiejętność wytwarzania tapy kulturowana jest nieprzerwanie od setek lat. Szczególnym zainteresowaniem cieszy się ona w rejonie Azji Południowo-Wschodniej i archipelagu Wysp Pacyfiku, przede wszystkim na: Tonga, Samoa, Fidżi i Tahiti, ale również w Papui Nowej Gwinei, Nowej Zelandii, na Hawajach, Niue, Vanuatu, Wyspach Cooka, Jawie oraz w niektórych krajach afrykańskich i amerykańskich położonych w okolicy równika.

Słowo „tapa” weszło do obiegowego języka za pośrednictwem Jamesa Cooka (1728–1779)³, który jako pierwszy Europejczyk kolekcjonował

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Tapa_cloth [dostęp: 04.08.2015].

i zaprezentował szerszej publiczności pozyskiwany przez Polinezyjczyków materiał. Pomimo różnic językowych i odmiennych nazw występujących w różnych częściach Oceanii, termin „tapa” rozpowszechnił się i utrwalił w języku międzynarodowym. Nie zmienia to faktu, że na Wyspach Pacyfiku nazewnictwo często związane jest z konkretnym znaczeniem i na określenie tapy używa się rdzennych terminów, uwarunkowanych kulturowo.

Na Samoa tapa znana jest pod nazwą siapo, na Markizach – hiapo, na Tonga – ngatu, na Hawajach – kapa, w Nowej Zelandii – aute, na Fidżi zaś masi i uha⁴. Wszystkie te nazwy mają związek z pierwotnymi znaczeniami, na przykład z rodzajem rośliny służącej do wytwarzania tapy. „Masi” chociażby oznacza korę figowca (*Ficus tinctoria*), z którego dawniej pozyskiwano surowiec. Nazwa materiału przetrwała, chociaż współcześnie do produkcji tapy na Fidżi wykorzystuje się też inne gatunki roślin. Słowa „siapo” i „hiapo” pochodzą z Azji Południowo-Wschodniej i oznaczają morwę papierową (*Broussonetia papyrifera*), która na Wyspy Pacyfiku została przywieziona przez migrujących ludzi i stąd rozprzestrzeniła się dalej wokół równika (fot. 2). Na obszarach górskich Mezoameryki i na kontynencie afrykańskim materiał do wytwarzania tapy tradycyjnie pozyskiwano z różnych gatunków figowców (*Ficus*) oraz z drzewa chlebowego (*Artocarpus altilis*). Z czasem morwa papierowa została włączona do grupy roślin uprawianych w celu pozyskania najlepszego surowca, stając się doskonałym uzupełnieniem naturalnych zasobów. Produkcja tapy oraz surowiec, z jakiego jest wytwarzana, różnią się w zależności od rejonu jej pochodzenia, ale wszystkie wyżej wymienione gatunki należą do jednej rodziny roślin morwowatych (*Moraceae*), tradycyjnie stosowanych także w papiernictwie.

Obecnie teoria o związkach łączących wynalazek papieru z produkcją tapy wydaje się coraz bardziej przekonująca. Zapiski o jej

⁴ Tamże.

wytwarzaniu pojawiły się w chińskich kronikach już w VI wieku p.n.e. Powszechnie wiadomo, że Cai Lun, wynalazca papieru, pochodził z południowych Chin i z pewnością zetknął się z zastosowaniem tapy⁵. Niewykluczone, że miała ona bezpośredni wpływ na odkrycie procesu powstawania papieru. Kolejne etapy wytwarzania tapy bardzo przypominają wybrane technologiczne aspekty produkcji papieru, a jednym z podstawowych elementów tego procesu jest identyczny surowiec, czyli wspomniane już rośliny morwowate (*Moraceae*), w tym najpopularniejsza morwa papierowa (*Broussonetia papyrifera*).

Pomimo różnic kulturowych i drobnych odstępstw technologicznych podstawowy schemat pozyskiwania tapy z łyka roślin morwowatych jest podobny na całym świecie. Nad jego przebiegiem, w zależności od tradycji, czuwają mężczyźni lub kobiety. Mężczyźni pomagają często we wstępnym etapie okorowania drzew, choć w niektórych wioskach kobiety przejęły całkowicie umiejętność wytwarzania tapy, od początku do końca.

Zdjęte pasma kory roluje się i przesusza. Następnie moczy się je i – poprzez intensywne odcinanie i skrobanie – oddziela łyko od kory. W niektórych rejonach świata fragmenty łyka gotuje się w wodzie z dodatkiem popiołu drzewnego lub poddaje lekkiej fermentacji, aby jeszcze bardziej zmiękczyć i zmacerować włókna. Tapa powstaje w procesie ubijania kawałków łyka – znacznie zwiększając swoją objętość i tworząc arkusze różnej wielkości. Można je dodatkowo łączyć i sklejać ze sobą (lub na krawędziach) poprzez ubijanie, otrzymując dowolne wymiary. Niekiedy do uzupełnienia ubytków bądź sklejenia przedarcia używa się kleju skrobiowego arrowroot⁶. Suszenie gotowych arkuszy odbywa się

5 J. Dąbrowski, *Wielka rocznica bez należytej celebracji – 1900 lat papieru*, „Notes Konserwatorski” 2006, nr 10, s. 14.

6 Rodzaj kleju skrobiowego pozyskiwanego z korzeni lub bulw roślin tropikalnych, w szczególności należących do rodziny marantowatych. W zależności od rejonu

na świeżym powietrzu, na drewnianych panelach lub bezpośrednio na ziemi, gdzie tapę przybija się kołkami albo obciąża kamieniami w celu zachowania pożądanej wielkości⁷. Ubijanie namoczonych fragmentów wtłacza wodę do hydrofilowych włókien celulozowych, powodując ich spęcznienie i uwodnienie. Analogiczny proces następuje podczas dezintegracji i mielenia włókien stosowanych w produkcji papieru. Uwodnione włókna po wysuszeniu tworzą zwartą i wytrzymałą strukturę.

Niektóre przykłady tap łudząco przypominają tkaniny lub papiery ręcznie czerpane. Po dokładnej analizie różnice są jednak dostrzegalne. Struktura tapy jest bardziej pulchna, z wyraźnym rysunkiem dłuższych macerowanych pasm łyka (fot. 3). Płaska, porowata, ale jednocześnie gładka powierzchnia doskonale nadaje się do malowania, zadrukowania i pisania.

Tapą związana jest ze światem botanicznym zarówno poprzez proces powstawania, jak i dekorowania. Barwniki używane do jej farbowania i malowania zwyczajowo są pochodzenia roślinnego (ekstrakty z lokalnych nasion, owoców, korzeni, kory)⁸.

W zależności od rejonu wytwarzania tapy proces jej zdobienia rozpoczyna się już na etapie produkcji. Tłoczenie wzorów może odbywać się przed ostatecznym zakończeniem formowania i suszenia materiału. Faktura tapy zależy od gatunku rośliny, z której jest wytwarzana, ale również w dużym stopniu od rodzaju wykończenia. Na niektórych obszarach Mezoameryki popularne jest przeklejanie i polerowanie powierzchni uformowanych już arkuszy. Gładkie wykończenie ułatwia dalszy proces malowania, pisania lub drukowania.

świata nazwa „arrowroot” może oznaczać skrobię pochodzącą z manioku, batatów lub maranty trzcinowej.

⁷ M.M. Wright, *Barkcloth: Aspects of Preparation, Use, Deterioration, Conservation and Display*, London 2001, s. 8.

⁸ R. Neich, M. Pendergrast, *Pacific Tapa*, Honolulu 2004, s. 14.

Fot. 2

Fot. 3

Fot. 2.

Wzornik, różne techniki zdobień, Oceania
(zbiory Państwowego Muzeum Etnograficznego)

Fot. 3.

Fragment tapy, zdjęcie mikroskopowe

Zasadniczo dekorowanie tapy można podzielić na dwa rodzaje:

- farbowanie i ręczne malowanie (np. pędzelkami z orzechów pandanusa);
- drukowanie za pomocą rozmaitych stempli, matryc, szablonów (wykonanych z szylkretu, drewna, liści bananowca, a współcześnie najczęściej z klisz rentgena lub innych plastikowych nośników).

Istnieje jeszcze jedna technika zdobienia, która znana jest na Fidżi i polega na kolorystycznym wędzeniu tapy. Nasączony olejem kokosowym arkusz rozpina się na ramie i barwi, opalając za pomocą dymu i ognia. Używanie tak spreparowanej tapy jest zastrzeżone dla dostojników religijnych i kapłanów podczas sprawowanych ceremonii i obrzędów⁹.

Na wyspach Pacyfiku malowaniem i zdobieniem tapy zajmują się głównie kobiety, natomiast mężczyźni projektują i wykonują matryce. Umiejętności w zdobieniu tap, nabywane przez kobiety w ciągu wieków, przenikają się z tworzeniem przez mężczyzn rytualnych przedmiotów (figur, masek, ceremonialnych przepasek). Podział tych prac nierazkdo odzwierciedla rodzaj i kształt preferowanych wzorów. Tematem zdobień często są przedstawienia fauny i flory (liście, kwiaty, stworzenia morskie) lub zupełnie abstrakcyjne motywy. Ceniona jest zarówno innowacyjność, jak i tradycja. Część stosowanych do dzisiaj wzorów ma pochodzenie prehistoryczne. Wiele dowodów archeologicznych wskazuje na ornamenty spotykane również w dawnej ceramice. Przypuszcza się, że różne formy zdobienia ciała, na przykład tatuaże, także były źródłem motywów przekazywanych przez pokolenia i utrwalanych na materialnych nośnikach¹⁰. Przedstawiane znaki miały charakter symboliczny i wymagały umiejętności abstrakcyjnego myślenia. Zdobienie pełniło funkcję apotropeiczną oraz podkreślało

⁹ Tamże, s. 103.

¹⁰ Tamże, s. 9.

cechy wyodrębnionej społeczności. Wzory tworzyły graficzne przedstawienia przekazywanych treści, możliwe do odczytania tylko dla wybranych członków grupy.

Zdobienie należy do najstarszych przejawów ekspresji artystycznej człowieka, początki technik graficznych zaś można powiązać z prehistoryczną sztuką zdobienia tapy.

Wykorzystanie tapy jako podłoża pisarskiego pojawiło się najwcześniej w Mezoameryce. Majowie nazywali ją huun, Toltekowie i Aztekowie natomiast amatl¹¹. Słowo „amate” pochodzi z języka Azteków Nahuatl i oznacza nazwę drzewa dzikiego figowca *amate* lub *amacuahuitl*. Papier amate był pozyskiwany z obróbki pasów wewnętrznej strony kory figowca¹² lub morwy papierowej¹³. Papier Majów różnił się od produkowanego dzisiaj amate. Prawdopodobnie technologicznie bliższy był wytworom z tapy, ale niewątpliwie Majowie przyczynili się do popularyzacji procesu wytwarzania materiału z tyka drzew na obszarze Mezoameryki¹⁴. Nie ma jednak żadnych dowodów na to, że umiejętność obróbki kory przejęli oni z Azji, chociaż istnieje wiele przekazów na temat licznych kontaktów morskich i lądowych mieszkańców tych terenów sprzed konkwisty. Prawdopodobnie rozwój tego rękodzieła był samoistny, być może nawet wcześniejszy niż kultura Majów¹⁵. Natomiast wiemy z pewnością, że Majowie rozwinęli i spopularyzowali rozwój techniki, która w późniejszym okresie ewoluowała do produkcji papieru amate na szeroką skalę.

¹¹ Amate to amatl w języku Azteków Nahuatl. Patrz: J. Dąbrowski, J. Siniarska-Czaplicka, *Rękodzieło papiernicze*, Warszawa 1991, s. 18.

¹² *Moraceae, ficus family tree*. *Moraceae* to ogólna nazwa ponad 1000 gatunków drzew i krzewów, inaczej nazywana rodziną roślin figowych lub morwowych.

¹³ *Moraceae, mulberry family tree*.

¹⁴ W Gwatemali, Belize, Hondurasie i Salvadorze.

¹⁵ J. Dąbrowski, J. Siniarska-Czaplicka, dz. cyt., s. 18.

W czasach prekolumbijskich największe zapotrzebowanie na papier przypadło na okres rozkwitu imperium Azteków¹⁶. Produkowano wtedy około 480 000 arkuszy rocznie. Papier amate był ważnym nośnikiem wiedzy o historii, astronomii, medycynie, służył archiwizacji, a także stwarzał możliwość komunikowania się i przekazywania ważnych informacji. Był przeznaczony przede wszystkim dla elit i stanowił atrybut władzy. W imperium teokratycznym używany był przez kapłanów, wojowników i skrybów. Amate pełnił bardzo istotną rolę w wielu obrzędach religijnych i magicznych. Nigdzie na świecie w tamtym czasie papier nie posiadał tak wielkiego znaczenia rytualnego i kultowego. Jego zastosowanie było złożone i wielofunkcyjne. Stanowił symboliczny element zdobniczy posągów bóstw i szat kapłanów. Występował pod postacią licznych przedmiotów rytualnych, imitował m.in. ludzki szkielet składany w ofierze bogom, symbolizował również odradzającą się roślinność. Najstarsze drzewa, z których produkowano papier prekolumbijski, otaczane były szczególną opieką i pełniły rolę miejsc kultu. Do dziś w Meksyku można spotkać stare figowce otoczone kręgiem świeczek i innymi przedmiotami rytualnymi.

Zgodnie z azteckim kalendarzem rok solarny rozpoczynał się w porze suchej przesilenia wiosennego, kiedy oczekiwano na pierwszy deszcz pobudzający roślinność do wegetacji. W świątyniach, na ulicach i na polach wieszano flagi oraz sznury z wycinankami amate¹⁷. W domach i na drzewach zawieszano długie paski papieru, symbolizujące bujnie rozwijającą się zieleń. Barwiono je również na kolor niebieski, który z kolei symbolizował boga deszczu – Tlaloca. W zależności od

¹⁶ Od około XII w. do lat 1519–1524. Patrz: R.C. López Binnquist, *The Endurance of Mexican Amate Paper: Exploring Additional Dimensions to the Sustainable Development Concept*, niepublikowana praca doktorska, Enschede 2003, s. 80, www.itc.nl/library/Papers_2003/phd_theses/lopez_binnquist.pdf [dostęp: 12.10.2015].

¹⁷ Wycinanki powstawały przy użyciu prymitywnych narzędzi wykonanych z obsydianu.

potrzeb i rodzaju celebrowanych świąt na wycinankach amate malowano wizerunki poszczególnych bóstw ciemnym wyciągiem z gum roślinnych.

Amate był wytwarzany w dwóch odcieniach: jasnym – z wewnętrznej kory stosunkowo młodego drzewa i ciemnym – ze starszego figusa¹⁸. Biały papier wykorzystywano w ceremoniach oczyszczenia i uzdrawiania, natomiast ciemny oznaczał demoniczne bóstwa. Ciemne fetysze zazwyczaj były palone po zakończeniu obrzędów, białe zaś pozostawiano jako obiekty kultowe lub ochronne. Warszawskie Muzeum Etnograficzne posiada zbiór fetyszy wykonanych z papieru amate. Są to figurki przedstawiające postacie ludzkie i zwierzęce. Pełniły one głównie rolę ochronną i agrarno-kultową, miały zapobiegać i leczyć choroby oraz sprzyjać obfitym plonom i zbiorom.

Sztuka wytwarzania amate zaczęła zanikać wraz z podbojami Hiszpanów. Wyrób papieru amate został wówczas zakazany. Niszczono wszelkie istotne zdobycze kultury prekolumbijskiej, na siłę „cywilizując” rdzennych mieszkańców tych terenów. W dużym stopniu przyczyniła się do tego chrystianizacja, która zabraniała magicznych praktyk, wykorzystujących również papier amate. Nowi osadnicy sprowadzili z Europy technologię produkcji papieru, która szybko zastąpiła tradycyjne rękodzieło. Natomiast umiejętność wyrobu papieru amate, pomimo zakazu jego wytwarzania, nigdy nie zanikała. Hiszpanie niejednokrotnie byli zmuszeni do korzystania z tego materiału ze względu na duże zapotrzebowanie na papier, z którego produkcją nie nadążały manufaktury pochodzenia europejskiego. Istnieją też przekazy mówiące o tym, że

¹⁸ Różnice kolorystyczne mogą mieć związek z materiałem użytym do produkcji papieru. Amate produkowany z kory dzikiej figi jest ciemniejszy, a z morwy papierowej jaśniejszy. Preferowana jest miękka, wewnętrzna część kory, ale do produkcji ciemnego odcienia amate stosowane są również elementy pochodzące z zewnętrznej części.

Indianie Otomi nigdy nie zaprzestali wytwarzania amate ze względu na integralność tego tworzywa z licznymi obrzędami szamańskimi praktykowanymi do dzisiaj.

Prawdziwe odrodzenie techniki wytwarzania papieru amate nastąpiło w połowie XX wieku. Amate zaczął być wykorzystywany wówczas do celów innych niż rytualne i został uznany za produkt artystyczny i dekoracyjny¹⁹. Dziś największe centra produkcji amate to północno-zachodnia część stanu Veracruz oraz San Pablito na granicy regionów Puebla i Hidalgo. Wyrobem amate zajmują się przede wszystkim Indianie Otomi oraz potomkowie Azteków Nahua.

Otomi specjalizują się w wytwarzaniu amate, który stanowi podłoże dla malarstwa tworzonych przez Nahua. Dzisiaj zarówno podłoże, jak i powstające na nim obrazy określa się tym samym słowem: amate (fot. 4).

Do wytwarzania papieru amate nadal stosuje się techniki praktykowane w czasach prekolumbijskich, chociaż wzbogacone o innowacje w postaci chemii przemysłowej.

Korę z drzew zbiera się wczesną wiosną, tak by jak najmniej zaszkodzić drzewom i aby proces okorowania przebiegał łagodnie i sprawnie. Dojrzałe gatunki drzew, czyli około 25-letnie, przechodzą ten proces bez większej szkody. Po osuszeniu kora może być bez uszczerbku przechowywana przez około rok, czyli do następnych zbiorów.

Po rozpoczęciu procesu obróbki kora jest moczona przez około dobę. Współcześnie czas ten został skrócony do kilku godzin przez mieszanie i gotowanie z dodatkiem popiołu lub wapna. Od niedawna stosuje się również dodatek przemysłowej sody kaustycznej. Po zagotowaniu kora musi być dobrze przepłukana. W zależności od zapotrzebowania, włókna mogą być dodatkowo poddane wybieleniu lub barwieniu na odpowiedni kolor. Następnie, zmiękczone pasy włókien – w postaci

¹⁹ Współcześnie fetysze dla celów komercyjnych i handlowych wykonywane są również z kolorowego *papel de China*.

Fot. 4.
Malarstwo na papierze amate z regionu Guerrero,
Meksyk, XX w.
(zbiory Państwowego Muzeum Etnograficznego)

lekkie skręconych cienkich sznurków – układa się na drewnianych panelach²⁰. Powierzchnia paneli zabezpieczona zostaje powłoką z mydła, przeciwdziałającą przyklejaniu się włókien. Rozpoczyna się proces ubijania i gładzenia za pomocą kamiennych kostek pochodzenia wulkanicznego²¹. Podczas maceracji włókien uwalniane są rozpuszczalne węglowodany, które zachowują się jak klej spajający poszczególne pasma włókien w dość cienką i jednolitą formę. Następnie powierzchnia arkuszy gładzona jest zaokrąglonymi kawałkami skórki pomarańczy. Na zakończenie panele wystawiane są na słońce. Proces schnięcia gotowych arkuszy, w zależności od warunków atmosferycznych, trwa od godziny do kilku dni²².

W latach 60. XX wieku technika wytwarzania papieru prekolumbijskiego zamierała. Artyści z regionu Guerrero, którzy na co dzień zajmowali się tworzeniem i malowaniem ceramiki, zostali namówieni przez marszanda sztuki ludowej Maxa Kerlowa do przetransponowania malarstwa z ceramiki właśnie na tradycyjny papier. Zabieg, który początkowo miał dopomóc handlarzom w łatwiejszym transporcie sztuki ludowej z odległych i górzystych wiosek regionu Guerrero, okazał się również doskonałym pomysłem na rewitalizację ginącej sztuki wytwarzania amate.

Malarstwo Nahua – inspirowane wzorami pochodzącymi z regionalnej ceramiki – przeszło szereg przeobrażeń. Dzisiaj wielu uznanych już artystów wprowadza do swojej sztuki nowe motywy, a każdy z regionów posiada charakterystyczny styl. Najczęściej na papierze amate przedstawiane są elementy mitycznej fauny i flory, w szczególności

²⁰ Wymierzonych do odpowiednich rozmiarów, najczęściej w arkuszach o wymiarach 40x60 cm.

²¹ Pochodzących z regionu Tlaxcala, źródło: <https://en.wikipedia.org/wiki/Amate> [dostęp: 04.08.2015].

²² W dni słoneczne i suche trwa to około godziny, w wilgotnych warunkach atmosferycznych do kilku dni.

stylizowane ptaki. Popularne są też motywy z kalendarza azteckiego oraz sceny rodzajowe z życia codziennego wioski.

Tradycja malarstwa na papierze amate jest bardzo stara, jej początków można doszukać się jeszcze w kodeksach prekolumbijskich. Stosowano wtedy farby pochodzenia mineralnego i roślinnego; nakładano je przy użyciu pędzli wykonanych z piór, zwierzęcego włosia i włókien roślinnych. Najpierw malowano ciemny kontur, który następnie wypełniano kolorem. Była to sztuka wyrafinowana, o rozbudowanej symbolice, dostępna tylko dla elit. Współcześni artyści pochodzący z ubogich warstw społecznych przedstawiają w swoim malarstwie otaczający ich świat w stylizowanej formie, charakterystycznej dla sztuki ludowej. Podobnie jak dawni twórcy, posługują się ciemnym konturem wypełnionym płaską plamą barwną, dodatkowo zdobiąc każdą wolną przestrzeń dekoracyjnym motywem.

Współczesne malarstwo na papierze amate stanowi jeden z filarów sztuki efemerycznej. Papier odgrywał zawsze ważną rolę w kulturze Meksyku, wzmocniana jeszcze na przestrzeni wieków przez sztukę wytwarzania amate. Delikatne tworzywo – jakim jest papier – przetrwało przez setki lat, reprezentując istotny fragment kultury meksykańskiej, utrwalaony w sztuce popularnej i ludowej.

Rząd meksykański kilkanaście lat temu rozpoczął program wspierania wytwarzania amate jako cennego dorobku dziedzictwa narodowego. Souvenir zrobiony z papieru amate jest dzisiaj jednym z ważniejszych produktów pamiątkarskich i turystycznych z Meksyku. Limitowany wyrób zakazanego materiału przekształcił się w przemysł na wielką skalę²³. Etniczne dziedzictwo kulturowe jest obecnie

²³ Do produkcji amate stosuje się dziś środki chemiczne poprawiające wydajność i przyspieszające czas produkcji. Niestety wiele udogodnień niesie ze sobą realne zagrożenia. Problem ekologiczny dotyczy nie tylko stosowania trującej chemii, drażniącej skórę rąk, lecz także masowej eksploatacji drzew figowych.

przedmiotem polityki promocyjnej i towarem marketingowym na równi z każdym innym dobrze sprzedającym się produktem przyciągającym zainteresowanie turystów.

Charakter tradycyjnych umiejętności podlega fluktuacjom w naturalnym rytmie przemian kulturowych. Potrzeba ich rejestracji jest niezbędna. Historia amate i tapy przeszła długi proces – od funkcji użytkowej, przez atrybut władzy i obrzędów religijnych, do czysto zdobniczego charakteru popularnego dzieła sztuki. Naiwnością byłoby sądzić, że oto jesteśmy świadkami ostatnich śladów ginących cywilizacji.

Paradoksalnie, współczesny rozwój rynku turystycznego przyczynił się do odrodzenia i popularyzacji umiejętności wytwarzania tapy i amate, chociaż trudno oczekiwać dzisiaj dawnego widoku kobiet w tradycyjnych strojach, suszących papier na progu chaty z trzcinowym pokryciem. Produkcja regionalnych pamiątek często jest jedynym źródłem utrzymania rodzin zamieszkujących ubogie rejony świata. Globalizacja, możliwość szybkiego przemieszczania się, komercjalizacja życia codziennego nie wyklucza jednak istnienia ciągłości archaicznych form, nawet w zminimalizowanym aspekcie, ze względu na swój uniwersalny charakter. Rdzeń pozostaje ciągle ten sam, zmieniają się tylko elementy kultury, a nośnikiem tradycji poza materią jest idea. Pomimo stosunkowo niskiej wartości antykwarecznej tapy i amate są dzisiaj ważnym łącznikiem z archaicznymi formami papieru, stanowiąc istotne świadectwo przekazu międzypokoleniowego, którego źródła odnajdujemy jeszcze w prehistorii.

Praca w Państwowym Muzeum Etnograficznym z obiektami wykonanymi z tapy lub amate wymagała licznych konsultacji z kustoszami odpowiedzialnymi za grupy obiektów pochodzących z różnych konty-

Podjęto więc liczne próby zastępowania ich innymi gatunkami roślin, nadającymi się do produkcji papieru. Patrz: R.C. López Binnqüist, dz. cyt.

mentów. Szczególnie przy pierwszych pracach konserwatorskich ważne było zapoznanie się z różnicami technologicznymi występującymi w poszczególnych regionach świata.

Metody stosowane w konserwacji tap i amate w dużym stopniu powiązane są z technikami używanymi w konserwacji papieru. Zakres prac dostosowany był do konkretnych rodzajów obiektów, uwzględniając nierzadko ich nietypowe cechy charakterystyczne. Kolekcja tap i amate w Państwowym Muzeum Etnograficznym jest bardzo różnorodna, nie tylko pod względem pochodzenia, lecz także z powodu nietypowych rozmiarów i faktur: od kilkucentymetrowych miniatur do obiektów wielkoformatowych. Tapy mogą być elastyczne i cienkie lub sztywne i chropowate. Część zbiorów jest wrażliwa na zabiegi wodne, inne są na nie całkowicie odporne. Najważniejszą jednak różnicą pomiędzy elementami konserwacji papieru a konserwacją tap i amate jest niestosowanie zabiegów odkwaszania oraz uwzględnienie funkcji użytkowej niektórych obiektów, pełniących nierzadko rolę tkanin.

Kolejnym wyzwaniem jest sposób przechowywania tego typu kolekcji w magazynach muzealnych. Optymalnym rozwiązaniem jest lokalizacja obiektów w pozycji poziomej, w pudłach bezkwasowych, w szufladach. W praktyce powierzchnia magazynowa często jest ograniczona i nie ma fizycznej możliwości przechowywania wszystkich zbiorów w pozycji horyzontalnej. W takiej sytuacji obiekty wielkoformatowe – analogicznie do dużych tkanin – zwinięte są na belach, osadzonych poziomo w bezpiecznej odległości, jedna nad drugą.

Zbiory muzealne tap i amate stanowią na pewno prawdziwe wyzwanie dla konserwatorów z uwagi na konieczność łączenia współczesnych metod konserwatorskich z archaiczną formą samej kolekcji. Jednocześnie stwarzają możliwość odbycia swoistej podróży dookoła globu poprzez poznanie pradawnych technik produkcji tkanin i papieru.